

August Ogrinović

VELIKOMU SINU CRKVE I DOMOVINE
URESU DRUŽBE ISUSOVE
DIKI I PONOSU HRVATSKOGA RODA
O STOPEDESETOJ GODIŠNJICI SMRTI

UREDNIŠTVO »ŽIVOTA«

Ruder Josip Bošković

(1711—1787.)

»G. 1787. trinaestog februara ugasnula je na obzorju učenog svijeta jedna zvijezda prve veličine; jedan od najslavnijih pobornika na poprištu znanosti 18. stoljeća; jedan od najumnijih sinova našeg Dubrovnikana, našeg naroda. Što u Boškovićevu umu izazivlje udivljenje, jest njegovo opširno znanje, njegova sveopća izobraženost, njegov daleki pogled po tolikim granama i strukama ljudskog umijeća. Klasički izobražen zaronio je u jezik, književnost i starine rimskog i grčkog svijeta; odanle si usvojio onu bistrinu u mišljenju, onu eleganciju u pisanju. Matematik, fizik i astronom ispitivao je sile prirode, kretanje tjelesa, materiju, svijetlo, pojave zraka i zvijezde; pak je svoj ovoj divnoj raznolikosti prirode tražio jedinstvenost okom dubokog filozofa.« Ovako je pred 50 godina sazeo veličinu našeg genija drugi naš veliki učenjak kanonik Franjo Rački († 13. II. 1894.).¹

Naš Ruder Josip ugledao je svijetlo svijeta u Dubrovniku, toj kruni hrvatskih gradova, 18. svibnja g. 1711. kao sedmo dijete Nikole Boškovića i žene mu Pavice Betera, porijetlom iz pohrvaćene talijanske obitelji. Njegov se otac doselio iz sela *Orahova* na Popovu Polju u *Hercegovini*. Od tri Ruderova brata *Bartuo (Baro)* stupio je također u isusovački red i tu se proslavio kao latinski pjesnik i poznavalac matematike; drugi brat *Pero*, premda ga ugrabila smrt već u

¹ *Literatura i vrela:*

1. Rad Jug. Akad., Zagreb 1887/88; knj. 87, 88, 90.

a) Sam Rački ukraliko prikazuje Boškovićev život i rad (str.1—100.)

b) Jos. Gelcich, Boškovićeva pisma (str. 101—428.),

c) Jos. Torbar, Boškovićev rad na polju astronomije i meteorologije (str. 429—469.),

d) V. Dvořak, Boškovićev rad na polju fizike (str. 470—542.),

e) Fr. Marković, Boškovićev filozofijski rad (str. 543—716.).

2. Rad (185. i 193. objelodanjuje VI. Varičak ulomke Boškovićeve korespodencije (str. 243—543.).

3. Spomenica Rud. J. Boškovića, Dubrovnik 1911. (s još nekim novim pismima).

22. godini života, izišao je na glas kao hrvatski pjesnik, dok je stariji brat *Ivan* postao sinom sv. Dominika. Od tri sestre najmlađe dijete *Anica*, neudata, doživjela je starost od 94 godine i lijepim pjesmama obogatila duhovno blago svoga naroda. Najstariji brat *Boško* sproveo je svoj život neoženjen u Dubrovniku.

U ISUSOVAČKOJ ŠKOLI

Isusovci su djelovali u Dubrovniku prvi put g. 1560—1585; pozvao ih je senat, da obnove vjersko-čudoredni život u svećenstvu i narodu. Građani ih primili kao nebeske vjesnike i bili presretni radi njihova blagoslovna djelovanja. No Isusovci ostaviše grad 1585., dok ih opet nisu pozvali oko 1604. do 1638. Trajno su počeli razvijati u gradu svoj rad tek od g. 1658. Godine 1684. građani ispunjuju davnu svoju želju uređenjem potpune isusovačke gimnazije (*Collegium Ragusinum*), o kojoj piše sveučilišni profesor Dr. Kosta Vojnović: »U kolegiju steče Dubrovnik svoj prvi humanistični i filozofični zavod, ustrojen kao najbolji te vrsti, kojemu se ima zahvaliti ona općenita obrazovanost visokog i srednjeg stališa, koja porodi narodu tolike učene muževe i preživi republiku.«² Solidnim proučavanjem rimskih klasika mnogi je Dubrovčanin stekao na njihovim školama lijepu vještinu u pisanju i govoru u pjesmi i prozi. »U naraštaj, koji su Isusovci othranili«, nastavlja Vojnović, »spadaju Dinko Ranjina († 1607.), Ivan Gundulić († 1638.), Džono Palmotić († 1657.) i Ignjat Dordić († 1737.), redom naši slavni književnici.«³ Ovo idealno i požrtvovno pregnuće Družbe Isusove oko svestranog odgoja mladeži naročito ističe dubrovački nadbiskup Gallani (u 17. vijeku) u svom izvještaju u Rim. U takovoj eto školi položio je temelje svoje učenosti i naš Ruđer. Tu je već u početku zasjao njegov veleum. Historik je naime kolegija o njemu zabilježio: »Naši oci ispratise u novicijat Ruđera Boškovića, mladića izvanrednih sposobnosti.« I drugi suvremenik isto to svjedoči i dodaje, da je mladić probudio o sebi *najveće nade*. »Njegovom lakom pamćenju pridružilo se divno oštroumlje.«

² Vanino M., *Vrela i Prinosi*. Zbornik za povijest Isusovačkog reda, sv. III., str. 4. sl., Sarajevo 1933.

³ Rad, knj. 119., str. 64—65. — Protestant Bacon Verulamski († 1626.) piše o isusovačkim školama: »Što se tiče odgoja mladeži, dosta je reći: Pogledaj isusovačke škole! Jer od onoga, što postoji, nema ništa boljeg u tom pogledu.« (*De dignitate et augmento scientiarum*); po Heimbucheru: *Orden d. kath. Kirche*, II., S. 152.

Na sreću je daroviti mladić za svoje talente našao primjereno zvanje. U cvijetu svoje mladosti, u 15. godini, ispunila mu se vruća želja: bio je primljen u Družbu Isusovu. Na to ga potaknuo, kako sam kasnije priznaje u pismu dubrovačkom senatu, glas savjesti, primjer starijeg mu brata Bare, a zacijelo i čežnja, da svoj život pokloni idealima znanosti. Ta imao je dovoljno prilike da svoj duh napuni takovim idealima, gledajući djelovanje bilo svojih učitelja bilo suvremenih dubrovačkih književnika. Vidimo naime, kako mu ondje cijeli zbor hrvatskih i latinskih pjesnika zaslađuje brige dnevnoga života; sad opet pred njegovim duhom iskrsava dična prošlost mile mu domovine, o kojoj kasnije pjeva: »Dubrovnik mi je slatko ognjište, slavljen po cijelom svijetu radi neprolazne ljubavi k slobodi, radi velikih genija, drevnog plemstva i bogatstva. Ponosimo se dičnim djedovima i pradjedovima!«⁴

Već prije toga je cijeli niz odličnih sinova iz dubrovačkih porodica našao u Družbi Isusovoj lijepo polje rada za svoje umne darove. Sreća je zapala mladog Boškovića, te se za gigantski lijet mogao naobraziti i srce odgojiti u središtu kršćanske mudrosti i svetosti. On je naime 31. X. 1726. stupio u rimsku provinciju Družbe Isusove i u Rimu započeo svoj redovnički život. Isto je tako u Vječnom gradu naobrazio svoj um na poznatoj papirskoj univerzi Gregoriani, kojom su upravljali Isusovci. Za studij filozofije i teologije, na koji se pripravo još dvogodišnjim tečajem govornišva i pjesništva, valjalo mu je žrtvovati vrijeme od 7 godina. U filozofiji dobar su dio zapremale matematičko-fizičke znanosti.

Poslije napornog sisanja naš je zemljak počeo divne plodove lijepo uspjelim literarno-znanstvenim radnjama. Kao 25godišnji mladić čita javno u Rimu pjesmu od 300 stihova »O pomrčini sunca i mjeseca«, koju je nakon 25 godina popunio na 5508 stihova te štampao prikazavši je Engleskom učenom društvu u Londonu. Nije čudo, što je njegov profesor Borgondio, čuveni filozof, literat i fizičar, kazao o Ruderu: »Ovaj mladić počima ondje, gdje sam ja prestao.«

⁴ De defectibus solis et lunae:

. . . . sed libertate perenni
Grandibus ingeniis et nobilitate vetusta
Atque opibus totum pariter celebrata per orbem,
Dulce mihi natale solum Ragusa superbos
Jactat avos atavosque.

Poglavarari su znali cijeniti ovaj rijetki talenat te mu još kao učeniku teologije povjeriše učiteljsku stolicu matematike na visokoj školi u Rimskom kolegiju. Ovako nadareni i usto neobično radini mladići odsele će (od g. 1736.) svake godine izići pred javnost s jednom ili više solidnih znanstvenih rasprava, a gotovo svaka ima za predmet astronomsko-matematičke ili prirodne nauke. Bošković je svoj mudroslovno-bogoslovni studij dovršio sjajnim uspjehom — pet je sati izlagao i od iznesenih prigovora branio pred cijelom univerzom i najodličnijim muževima svu teologijsku i filozofijsku znanost. Nato je ovjenčan doktorskim vijencem i zaređen za svećenika (1744. g.).

ZNANSTVEN RAD I PUTOVANJA

Uspjesi Boškovićeви nadaleko se pročuli i brzo našli priznanje na najvišem mjestu. Papa Benedikt XIV. (1740-58.), koji je i sam bio znameniti učenjak, namijenio je 30godišnjem Isusovcu tešku zadaću, da s još dva stručnjaka izradi plan za popravak kupole i apside u crkvi sv. Petra; zatim za isušenje pontijskih močvara, regulaciju Tibera i još nekih drugih rijeka i luka. O svemu je tome Ruđer izradio i štampao više referata. Njegovo se ime sve to više pronosilo svijetom. Vidimo naime, kako ga pozivlju razne vlade u Italiji i izvan nje, neka bi im riješio slične važne probleme. Valjalo mu je poći čak u Beč, gdje je na papinu želju imao zastupati republiku Luccu u sporu s Toskanom i Austrijom zbog nekih voda. Posao mu je sretno pošao za rukom, pa mu je zahvalna Lucca ponudila plemićko dostojanstvo, ali je čedni redovnik zbog svojih zavjeta to odbio.⁵

U Beču je Bošković stekao velike simpatije najodličnijih državnih ličnosti kao ministra Kaunitza, pa i same carice Marije Terezije te cara Franje I. Ondje je dao tiskati važno svoje djelo »Philosophia naturalis« (1758. g.).

Nakon njegova povratka u Rim opet se natječu predstavnici raznih naroda povjeravajući mu važne poslove. Papa mu naložio, da bi izmjerio meridijan i izradio geografsku kartu crkvene države. On se pak zdušno latio toga djela, što je zahtijevalo mnogo žrtava. Pri tome je obreo razne sprave i pravila, što su mu veoma olakoćivala i taj posao i sav kasniji znanstveni rad u fizici, geografiji, astronomiji itd. Istodobno Bošković objelodanjuje mnoštvo učenih radova u

⁵ O boravku i poslovanju u Beču od travnja 1757. do travnja 1758. rade njegova pisma štampana u Radu 185., str. 297—414.

rimskim i stranim revijama te učenim djelima (od 1740. do 1755. oko 33 rasprave i knjige). Neke su od njih pobudile neobično udivljenje u cijeloj Evropi. Ne ćemo pretjerati, ako ustvrdimo, da je Ruđer u sebi ujedinio na području ovih znanosti sve znanje svojih predšasnika i suvremenika. K tome treba dodati njegovu opsežnu korespondenciju s brojnim učenicima.

Razna učena društva u Italiji, Francuskoj, Njemačkoj, Londonu i Petrogradu ponosila se, što im je članom tako zaslužni muž.⁶

Živo je sudjelovao u akademijским društvima grada Rima svojim pjesničkim umotvorima od nemale vrijednosti, napose u Akademiji »degli Arcadi«, što ju utemeljila duhovita Kristina Švedska, kćerka Gustava Adolfa, koja se za ljubav katoličke vjere odrekla i očeve slave i švedske kraljevine († 1689.). U bratskom kolu s Boškovićem našli se istodobno u Vječnom Gradu njegovi sugrađani Rajmund Kunić († 1794.), Brnjo Zamanja († 1820.), obojica Isusovci, i Blažen Stojković († 1801.), sva trojica u književnosti i znanju veličine prvoga reda kao i Ruđerov brat Baro († 1770.). Živahni duh Boškovićev obuhvaćao je cijeli svijet; on se trudio, kako bi što bolje upoznao cijelu zemlju i sve narode.

Pratimo ga na znanstvenom putovanju g. 1759/60. južnom Italijom, pa kroz Francusku i Belgiju čak u London. Kako ovdje tako i u Parizu sklapa prijateljstvo s mnogim muzevima, što u znanosti uživahu svjetski glas. Što više, eno Londonska Akademija, u kojoj su djelovali znameniti astronomi i fizičari, povjerila mu zadaću, da krene u Carigrad, gdje će proučiti prolaz Venere kraj sunca. Usput mu se pružila zgodna prilika te je razvidio ruševine rimske Troje (u blizini nekadanje Homerove Troje). U Carigradu spopala ga ljuta groznica, koju je jedva prebolio. Odavle se vratio u društvo s engleskim poslanikom Turskom, Bugarskom, Vlaškom i Poljskom. U Varšavi se zbog bolesti neko vrijeme i zadržao. Uživao je gostoljublje i bio čašćen od prvaka poljskog plemstva. Boškovića nije vodila pusta radoznalost; on je pomno bilježio sve, što je na dalekom putovanju vidio ili čuo o zemljama i narodima, o njihovu jeziku i običajima. Njegov putopis, štampan na talijanskom, njemačkom i francuskom jeziku, odnio je prvenstvo nad svim drugima onoga vijeka.

Prvog studenog g. 1763. eno Boškovića opet u Rimu, svojoj drugoj domovini. Ali već naredne godine, pozvan

⁶ Rački, l. c. str. 1—24.

od milanske vlade, drži s dopuštenjem poglavara predavanja na univerzi u Paviji, jednoj od najstarijih evropskih visokih škola. U to je vrijeme njegov genij počeo izvoditi jedno od najvažnijih životnih mu djela, naime uređenje zvjezdarne u Milanu, što su je zamislili poglavari isusovačkog kolegija »Brera«. Sam je Ruđer izradio nacрте i tako zgodno zvjezdarnicu uređio, s pomičnom, 18 m visokom kupolom i najmodernijim spravama je snabdio, da ju pariški astronom Lalande proglasio najboljom u Evropi.⁷ Bošković primi ponudu milanske vlade i preuzme katedru astronomije na univerzi u Milanu (1770-72.), a ujedno je ravnao opservatorijem »Brera«. Radi nesporazuma u vodstvu zvjezdarne zahvalio se na upravi zavoda g. 1773. Premda neki ne bijahu zadovoljni s Boškovićevim karakterom radi njegove žive mašte, žestoke ćudi i otvorenosti, ipak svjedoči astronom Franjo Luino D. I., da ga braća ljube i cijene, koliko i cijela Evropa.⁸

POSILIJE UKINUĆA DRUŽBE

Kad je g. 1773. Klement XIV. ukinuo Družbu Isusovu, Bošković se preselio u Paris, gdje su ga časno primili stari znanci. Odsada se on potpisuje »abbate«, t. j. svećenik. Koliki je ugled uživao, vidi se po tome, što ga je ubrzo francusko pomorsko ministarstvo, premda je vlada bila prema Isusovcima neprijateljski raspoložena, postavilo za direktora optike uz godišnju plaću od 8.000 fr.; ujedno mu je podijeljeno francusko građansko pravo. Ali u tolikim uspjesima valjalo je učenjaku-vjerniku mnogo trpjeti, kako sam piše, »od prvaka francuske znanosti«, koji su ga obasipali klevetama, zavidni tome strancu, a pogotovu mržnja t. zv. filozofa i enciklopedista na Stvoritelja i katoličku vjeru nije mogla podnijeti svećenika, ex-jezuitu, koji je u sebi ujedinio genij učenosti s djetinjom vjerom. Osobito je protiv njega rovario cinički širitelj bezvjerstva d'Alembert, nastojeći svakako spriječiti mu pristup u francusku Akademiju; Boškoviću je naime bilo obećano mjesto pravog člana u tom prvom forumu svjetske znanosti. Ipak su neki proslavljeni učenjaci, uza sve slobodoumne nazore u vjeri, prijateljski drugovali s našim velemom-vjernikom i pomagali se u znanstvenom radu, kao na pr. glasoviti astronom I. Lalande.

Bošković je dakako i u Parizu u savezu s francuskim, engleskim i milanskim astronomima ustrajno istraživao odno-

⁷ L. c., 24—33.

⁸ Rad, 87., str. 297.

šaje nebeskih tjelesa, osobito onih, što su ih tada nanovo obreli, pa je njegov trud urodio neprocjenjivim rezultatima u znanosti. Zato vidimo, kako ga uvelike časte tri francuska ministra, kojima je bio redoviti gost kod ručka, pa kardinal A. de Luynes i još neke najodličnije ličnosti, a prijateljevao je i s B. Franklinom, osnivačem Sjedinjenih Država, s kojim se u Parizu lično upoznao.⁹

BOŠKOVIĆ KAO PJESNIK I KNJIZEVNIK

Poznavajući univerzalni duh ovoga genija i prilike 18. vijeka ne ćemo se čuditi, što je već za mladih dana njegovao klasičnu grčko-rimsku literaturu. Ta to je nenatkriljivo blago, koje su iz starine baštinili kulturni narodi. Još u 61. godini života svjedoči Ruđer o sebi, da je veoma živahne mašte. Zato je velikom lakoćom sastavljao mnogobrojne pjesme prigodnice, obično na latinskom jeziku, za koji bijaše izvanredno oduševljen držeći ga najprikladnijim da vlada svijetom; ali je pjevao također i na talijanskom. Sam tvrdi g. 1772., da je spjevao mnogo desetaka tisuća stihova. Neke nas njegove pjesme upravo zadivljuju elegancijom i duhovitošću. Tim bi načinom često zabavljao društvo najotmenijih ljudi, kojima je bio rado viđenim gostom. Nemanje ga zanimale grčko-rimske starine, pa je i njima često poklanjao svoje učeno pero u pjesmi i prozi.¹⁰ Čuveni historik Cesare Cantù uvršćuje Boškovića kao i Kunića, Zamanju i još neke Dubrovčane među bolje latinske pisce 18. vijeka.¹¹

Bošković je okrunio svoje djelovanje, kad je g. 1783. u Bassanu u Italiji štampom objelodanio u 5 velikih svezaka na 2517 stranica svoja znanstvena matematička, fizička i astronomska djela. Nakon toga još je neko vrijeme neumorno istraživao u zvjezdarni u Milanu, kojom su ravnali njegovi učeni gojenci. Godine 1785. nalazimo ga na kratko vrijeme u Vječnom Gradu, gdje je nekad oko 30 godina razvijao najplodniju stvaralačku djelatnost. Krajem 1786. već je posve duševno i tjelesno klonuo.

BOŠKOVIĆ PREMA HRVATSKOJ DOMOVINI

Iako je pozorište Ruđerove slave cijela Evropa, ipak on nije zaboravio svoга naroda, koji je upravo radi svjetskoga glasa svoга sina primao od njega mnoge i neprocjenive blago-

⁹ Rački, l. c. str. 33—60. Pisma, str. 103—417.

¹⁰ Rački, ib. Pisma 118., str. 277—88.

¹¹ Storia universale, sv. VI.

dati. Rodnom gradu i svojoj obitelji pokazuje on kroz cijeli život neobičnu privrženost i zahvalnost. Mnogobrojna njegova pisma (preko stotina ih se sačuvalo, što se odnose na dubrovačku vladu) živo nam iznose pred oči, koliko mu leži na srcu napredak slavne republike dubrovačke. Već smo gore vidjeli, kako je s ushitom pjevao i kako se ponosio hrvatskom Atenom zbog tolikog niza učenih i zaslužnih njezinih sinova. Koliko puta pjeva zahvalni sin u tugaljivoj elegiji o »ubavim, tihim brežuljcima, o milim obalama« i moli, da ga vjetar prenese preko Jadrana u domovinu, koja mu je slađa od zvijezda« (*»dulcior est ipsis Patria sideribus«*).¹²

Kad je ruska politika zaprijetila, da će Dubrovnik srazmjeriti sa zemljom radi njegovih veza s Turcima, traži zabrinuto Vijeće na sve strane zagovornika, koji će od grada odvratiti katastrofu. Kao najbolji posrednik poslužio je svojoj domovini naš Ruđer. On se obratio u tome poslu dugim pismom (12. X. 1771.) na svog prijatelja poljskoga kralja Stanislava Augusta, šticenika carice Katarine II., a isto je učinio preko drugih uglednih političara. Njegovo posredovanje nemalo je koristilo, da se spor mirno riješio. »U Dubrovniku je«, piše on spomenutom kralju, »moja domovina; ondje živi moja majka u dobi od 98 godina. Što može biti za me važnije, nego da se od propasti očuva moja domovina?« Naročito se Boškovićevo srce širilo od radosti, kad je mogao isticati pred kulturnim narodima, kako je ovaj grad vjerno čuvao luč prosvjete na granici zemalja, što su stenjale pod turskim barbarstvom i time zadužio čitavo kršćanstvo.¹³

Ali nije Dubrovnik samo ovaj put iskusio moćnu potporu svoga harnog sina. Dvadeset i šest godina (1756-83.) zastupa on službeno republiku u mnogim i važnim poslovima — osim već spomenutih — kod raznih vlada u Italiji, Francuskoj i kod drugih država. Premda se ova djelatnost dosta protivila njegovu redovničkom i učenjačkom zvanju, ipak se rado podlagao novim žrtvama, kad ga je za to molilo dubrovačko Vijeće. A to je bila i želja generala Družbe Isusove te samog pape. Naročito zadovoljstvo izražuje Ruđer svojim sugrađanima u listu od 12. V. 1777. radi mudrih zakona za unapređenje škola i književnosti.¹⁴

Bošković je svoja znanstvena djela pisao uglavnom latinskim jezikom, dok stotine svojih pisama piše obično

¹² Rad, 185., str. 266—67.

¹³ Gelcich, Pismo 36, 37, 68. (12. V. 1777)

¹⁴ L. c. str. 219.

talijanski ili kadikad francuski. Da li je za 60godisnjeg boravka u tudini materinsku riječ zaboravio? Nipošto! Vidimo to iz pisama, u kojima često upleće hrvatske riječi, osobito kad hoće da ga nepoželjni čitači ne razumiju. Boraveći u Beču g. 1757/58. među ostalim veoma se zanimao za Hrvate, koji su u velikim četama onuda prolazili idući u sedamgodisnji rat (1756-63.) protiv Fridrika II. Tako piše 2. VII. 1757. svome bratu Bartolu, Isusovcu, u Recanati kod Loreta, kako je kroz Beč prošlo jedamput 1200, a drugi put 1000 Hrvata. Prve je promatrao dalekozorom sa zvjezdarnice, a za drugom je četom poletio u kočiji, pa je, veli, pozdravio časnike riječima: »Dobar put i srecchiu. Odgovorili su ‚Sluga ponisgen‘.« U tim pismima više puta zanosno uzdiže junačka djela, što su ih »naši Hrvati« izvršili u bojovima. Kad su unišili u Berlin sa Haddikom na čelu i dobro ga oglobili, kliče Bošković: »Živjeli naši Hrvati!« »Jednom četa naših«, piše, razbije 8000 Prusa, 500 ih poubija, 1400 izrani, a zarobi 1000 i 6 topova (od 12).¹⁵

BOŠKOVIĆ KAO REDOVNIK-ISUSOVAC I VJERNIK

Ruđer je u očinskoj kući dobio duboko vjerski odgoj. O tome nas uvjerava povijest njegova života, njegove porodice i poruka dobre mu majke, koja piše svome milom Ruđu: »*Drago mi je, što općiš s kraljevima i velikašima; ali te molim, ne uzoholi se! Ja bih se ipak više radovala, kad bih čula, kako propovijedaš misini.*«¹⁶

Plemenita je duša darovitog mladića odlučila posve se predati Vječnome Dobru. Čim je dakle čuo unutarnji glas Božanskog Učitelja: »Prođaj sve, što imaš i slijedi mene!« (Mat. 19, 21.), spremno se odazvao, u nježnoj dobi od 15 godina stupio u Družbu Isusovu i ostao mu vjeran kroz 48 godina redovničkog života, a kao svećenik sve do smrti. Ako svaki vjernik stupajući u red uzima na se teški križ po riječima Isusovim (Luka 9, 23.), to je naročito vrijedilo za mladog Ruđera. U kakovim se prilikama nalazio tada isusovački red? Već od svojega početka (1540.) vidimo, kako je postao znakom, na koji udaraju nebrojeni ljudi, ne samo zli nego i dobri.^{16*} Družba Isusova bila je istina slavljena kao nijedan

¹⁵ Pisma, 50. (4. VI., 2. VII., 20. VIII.). Rad, 185. (23. X. 1757.) ima odule pismo na hrvatskom jeziku.

¹⁶ Spomenica R. B., str. 152.

^{16*} 11. VI. 1767. piše Vasquez, general Augustinaca, velik prijatelj Janzenista, da je Družba Isusova ohola kao Lucifer (Pastor, Gesch. d. Päpste, Bd. 16., S. 274.). Isti Vasquez piše Rondiju, španjolskom ministru, da se osobito treba čuvati Boškovićeve nauke (1767.); Pastor, ib., S. 760.

drugi red u katoličkoj Crkvi, ali i klevetana i proganjana kao nijedan drugi. Ta ju sudbina pratila kroz dva vijeka. Osobito se od prve polovine 18. stoljeća silno umnožio broj protivnika, koji su preko svake mjere zaoštrili strijele zavisti, kleveta i mržnje. Ovu je zavist i mržnju raspirivalo tijekom 18. vijeka mnoštvo širitelja bezvjerske prosvjete i filozofije u milijunima spisa i knjiga, najviše u Francuskoj. Usto su ih pomagali farizejski janzenisti, a još više slobodni zidari, organizirani u samoj Francuskoj u više stotina loža. Konačno su protivnici Isusovaca predobili za svoje ciljeve burbonske vlade u Francuskoj, Španjolskoj, Napulju i Parmi, i one su napokon silnim pritiskom sklonile papu Klementa XIV., te je za volju mira ukinuo — niti sudenu niti osudenu — Družbu Isusovu (21. VII. 1773.). Crkva je tako izgubila 23.000 vrsnih duhovnih vojnika, koji su u 1538 kuća (od tih 669 kolegija, t. j. srednjih i viših škola, te 273 kuće u misijama gotovo po svim zemljama svijeta) iskazivali kraljevstvu Kristovu neprocjennjive usluge.^{16**} To nam dovoljno dokazuje već sam bijes bezbožaca, koji su radili proti Isusovcima i napokon u propasti reda slavili svoje veliko slavlje.

Sve je to znao i proživio naš Ruđer. Ipak je on kroz pet decenija poput hrasta u strahovitim burama ostao nepokolebljiv u svom redovničkom zvanju, o kojem pismeno izjavljuje dubrovačkom Vijeću, da je to za njega bio »poziv Božji«.¹⁷ A kako je Bošković uživao svjetski glas te se za njegovo prijateljstvo otimali knezovi i vlade, da je htio, lako je mogao ostaviti red i potražiti ugodniji život u svijetu. Pa ipak toga nije učinio. Vidimo dakle u njemu karakterna muža, koji si je svijestan, da je njemu Družba Isusova majka, da njoj duguje svoj odgoj i moralnu veličinu duha, sredstva za unapređivanje znanosti, pa i sav svoj ugled. Stoga joj ostaje vjeran, premda je od neke subraće doživio dosta gorčine, kao na pr. kad mu nije pošlo za rukom, da uza sve sposobnosti i najveće zasluge za opservatorij lično upravlja zvjezdarnom u Milanu. I sam učeni izdavač Ruderovih pisama uvjerala, da je on uvijek »ostao najrevniji sin Družbe Isusove«.¹⁸

Već sam poziv u redovnički stalež tražio je od mladića vrlo osjetljive žrtve: prekinuti najprirodnije veze krvi i roda, odreći se zauvijek svih zemaljskih dobara, svoje slobode i

^{16**} O ukinuću Družbe Isusove vidi »Život« 1933. str. 357—372. Usporedi: Pastor, op. cit., koji veli, da je D. I. bila glavna zapreka širenju protivukršćanskog duha 18. vijeka (Bd. 16., I. Teil, S. 266.)

¹⁷ Rad, 87., str. 103.

¹⁸ Rad, 87., str. 102.

prava da raspolaže vlastitim talentima. Valjalo mu se osposobiti za tako idealan život dugim redovničkim kušnjama u organizaciji, koja se ne može nazvati laksnom. Koliko li je plemeniti učenjak odnio slavni boj i pobjeda nad samim sobom za zemnoga žiđa od 76 godina! Koliko li je nebrojeno puta žrtvovao svoju volju redovničkoj disciplini! Kolike li žrtve razuma katoličkoj vjeri! A mnoštvo je drugih učenjaka, njegovih znanaca, kadilo tamjan ljudskom razumu kao najvišem gospodaru.

Bošković se najspremnije odazivao, kad ga se zamolilo, da posreduje u raznim poslovima u korist svojih sugrađana, ali im otvoreno izjavljuje, da to čini samo s dopuštanjem svojih poglavara, budući da nije svoj gospodar te mu radi svečanog zavjeta poslušanja ni koraka nije slobodno učiniti po svojoj volji.¹⁹ Ujedno ne propušta moliti Vijeće, da ga poštedi od takovih uplitanja u svjetske poslove, jer se oni ne slažu s njegovim zvanjem. On je pun odanosti prema domovini, ali često je, veli, u velikoj stisci, da se ne bi ogriješio o svoje redovničke dužnosti. Ruđer uvjerava svoga zaštitnika kardinala Valentija, da ga »ni ljubav vlastitom životu ne može ni za jednu tisućinu skloniti, e bi radio iz svoga interesa proti posluhu i dužnosti.«²⁰ Naš historik Iv. Kukuljević, inače malo sklon »ježovitima«, piše o Boškoviću: »U društvu s engleskim protestantima isticao se vazda kao dobar katolik, te bi se u djelih, u Londonu tiskanih, kao akademik vazda potpisivao: Boscovich, societatis Jesu, ad regiam societatem Londinensem.« A valja znati, da su još u 18. vijeku postojali u Engleskoj vrlo strogi zakoni protiv katolika, napose protiv Isusovaca.²¹ Ime Isusovo služi Boškoviću kao najčasniji potpis u svim pismima, što ih je upravljao najodličnijim licima, pa i ljutom neprijatelju Družbe Isusove francuskom ministru Choiseulu.²² Zadnja tri decenija svoga života Bošković je svake sedmice gost kod stola visokih ličnosti; ipak on vjerno vrši duhovne dužnosti: sa svojom braćom obavlja godišnje duhovne vježbe kroz punih osam dana, kako sam svjedoči dvije godine prije ukinuća Družbe.²³ Boraveći u Beču 1757/8., gdje je, veli, imao dosta prilike upoznati »koliko je lude čeljadi među onijem istiem, koj se zovu prvi

¹⁹ Vidi pisma g. 1756—60. u Radu, 87., 103—105; 150, 158—59.

²⁰ Gelcich, Nova pisma B. u Spomenici, str. 92, 98.

²¹ Glasoviti Hrvati, str. 228.

²² Rad, 37., str. 161.

²³ G. 1771., ib. str. 171.

politici«, doživio je sreću te je predobio jednog čovjeka za katoličku vjeru i opremio ga u Rim. Iz Beča se također zauzima preko svoga brata Bože u Dubrovniku za nekog albanskog vojnika, »jer nema većeg veselja nego kad može pomoći sirotinji«. ²⁴ Često iz njegovih pisma odsijeva štovanje prema vlastitom redu, kojega je karakter označio najveći mu sin sv. Franjo Ksaverski riječima: »Družba Isusova Družba je ljubavi.« Više puta čitamo, da su ga dočekali u raznim kućama: Trstu, Ljubljani, Gracu, Beču »tisućama izljeva ljubavi.« ²⁵

Bošković bješe općenito slaba zdravlja: lako bi se prehladio, a pod stare dane trpio je od reume. U Parizu, gdje je živio desetak godina (1773-83.), svake bi se godine redovito razbolio, sad više sad manje opasno, ali je svoje bolesti snosio odano u volju Božju. Jednom zgodom veli, ako mu Bog podijeli te doživi starost, nada se, da će je provesti u Dubrovniku. Godine 1776. (14. VII.) piše u teškoj groznici sugrađanima: »Ako Gospodin Bog drukčije ne odredi da umrem.« Nalazeći se g. 1760. u Parizu ne stidi se pisati francuskom diplomatu Henninu, kako svake korizme strogo posti. ²⁶ U jesen g. 1772. boravi dulje vremena u društvu s carskim poslanikom i vojvodom od Modene u gornjoj Italiji. Odavle javlja prijatelju, kako se drži neopozivog običaja te ne uzima nikakve hrane ni jutrom ni večerom nego samo o podne: istotako odrekao se svake upotrebe duhana. Jednako bez ljudskog obzira vrši on savjesno svoje svećeničke dužnosti i služi sv. Misu. Ne će da prisustvuje glazbi, da bi mogao prikazati određeno vrijeme Bogu. ²⁷ U istom pismu na poslanikova brata P. Durazza D. I. ističe, kako se crni oblaci gomilaju nad njime i cijelom Družbom Isusovom, »ipak on veselo vrši svoje dužnosti, jer zna da Bog može u svemu pomoći. Ako on to pripusti (t. j. propast reda), zna zašto to čini. Meni valja sve primiti iz njegovih ruku.« ²⁸

Neki prigovaraju našem učenjaku, da je bio ponešto tašt, da je previše cijenio svoja djela itd. No spomenuti Gelcich tvrdi, da se Bošković u više stotina pisama samo jednom, i to vrlo čedno, poziva na svoje zasluge, e bi sklonio poljskog kralja, da se zauzme za Dubrovnik; inače tek konstatira svoje rezultate, a redovito zasluge pripisuje drugima,

²⁴ Rad, 185., Pisma: 63, 80. — U golemim teškoćama u Beču da isposluje pravdu za republiku Luccu uzdiše: »O Bože! Neka bude dosta. Ja ću bar nastojati da na svaki način spasim čast Družbe.« (ib., str. 259.)

²⁵ Rad, 185., Pisma: 18, 19, 49.

²⁶ Rad, 87., str. 215., 256.

²⁷ Ib. str. 281., 283.

²⁸ Ib. str. 288.

najviše svojoj domovini. Ta činjenica, veli isti, tjera u laž njegovu tobožnju hvalisavost. Nasuprot, skromni redovnik odlučno odbija sve pohvale, pa i od visokih lica. G. 1772. imao je predati novom milanskom vojvodi čestitke svoje republike. Prijatelji mu svjetovali, neka pođe u audijenciju u luksuznoj kočiji, praćen dvorjanicima; no Ruđer se iz redovničke čednosti zadovoljio jednostavnim kolima i jednim slugom.²⁹ Kad je francuska Akademija pristrano dosudila prvenstvo pronadenoć mikrometra i usavršenje dalekozora svome zemljaku Rochonu, a ne strancu Boškoviću, ovaj je ostao neobično miran, premda su francuski učenjaci digli protiv njega veliku viku.³⁰

Golema bijaše Boškovićeva djelatnost kao profesora i učenjaka u mnogobrojnim također socijalnim i političkim poslovima, što su mu ih ljudi povjerali; pa jer nije mogao na sve dospjeti po danu, često bi radio dugo u noć. Učenjaku nije lako ostati poniznim (*scientia inflat*) i dati se od drugih ispravljati. Ruđer je daleko od toga. Sudrugu ocu Sanvitaliju piše g. 1745.: »Popravite u mojoj raspravi pogreške; a bit će ih dosta, kako to u mene obično biva.«³¹

Njegova odanost katoličkoj vjeri bješe tako iskrena i djetinjska, te nije htio imati nikakovih veza s ondašnjim t. zv. filozofima, koji su se u zaslijepljenoj mržnji drznuli uništiti svaku uspomenu na kršćanstvo. Kad ga jednom prijatelj Ricca upitao, kako to da se nije nikad htio upoznati s Voltaireom i Rousseau-om, kojih se slava raznosila Evropom, a bilo mu je tako lako, on se našao na taj upit upravo uvrijeđenim.³²

Kaošto je plemenito dijete odano svojoj dobroj majci tako je i naš Ruđer bio svijestan, kakovim ga je neprocjenjivim blagom obdarila duhovna majka Družba Isusova. Nije dakle čudo, da je — kako smo vidjeli — smatrao najvećom čašću, što pripada ovome redu. Stoga je Bošković veoma oprezan te u važnim poslovima pita poglavare za savjet, da ne bi u onim kritičnim vremenima Družbi ma i nehotice naškodilo. To nam očituju pisma dubrovačkom Vijeću (29. V. 1759. i 21. I. 1760.). Godine 1760. (14. VIII.) tuži se Vijeću na »žestoke progone i na opake i fanatičke protivnike svoga reda; ipak, jer ga dobro pozna, javno ispovijeda i drži se sretnim, što je njegovim članom.«³³ Drugi put svome bratu Bartolu (25. XII. 1759.) gorko jadikuje nad najbezočnijim

²⁹ Ib. str. 174.

³⁰ Rački, str. 57—58.

³¹ Ib. str. 255.

³² Rad, 185., str. 258.

³³ Rad, 87., Pisma: 22, 24, 31., str. 160.

klevetama protiv Družbe, kojim je portugalski ministar Pombal upravo poplavio Evropu.³⁴

O Boškovićevu karakteru piše naš Rački: »On je u granicama sveceničkog i redovničkog zvanja bio čovjek društven i svjetske naobrazbe. Društvo je znao zabavljati i učenošću i duhovitošću, prisustvovao je igri i zabavi, ali nije igrao, do li kaskad biljard i to radi odmora. Njegov biograf Ugoni veli: »Kad bi se udubio u nauku, uronio je tako duboko i ustrajno, da se nije mogao otkinuti i da ga nije nitko mogao slijediti. Od posla došao bi svjež i veseo, a stupivši među prijatelje bijaše dušom društva. Iz cijelog mu pak ponašanja prosijevala neka nevina prostodušnost.«³⁵ Kao živi dokaz Boškovićeve duboke vjere ističe se njegovo štovanje Majke Božje, napose najmilije njezine tajne: Bezgrešnog Začeca. Pokazao je to Ruđer prekrasnom pjesmom od 324 stiha. U njoj je neobičnom vještinom opjevao viziju: »Pokaza se na nebu Žena suncem orgnuta, na glavi joj kruna od 12 zvijezda...« »Ražižem se ja opeta... u me oganj svud gorući, po svih žilah uljezo je... S pohlepom je desna moja tako pero uhitila, da bi po svoj zemlji razglasila otajstvo Bezgrešnog Začeca.«³⁶ Pjesmu je spjevao na latinskom jeziku (original se, vele, nalazi u splitskom muzeju), a na hrvatski ju prevela vrsna pjesnikinja njegova sestra Anica, koja se još više proslavila oduljom pjesmom: »Razgovor pastirski varhu porođenja Gospodinova«, štampanom u Mlecima 1758.³⁷

ZADNJI DANI I SMRT

Pošto je Bošković dovršio štampanje svojih djela, kojih je veoma napornu korekturu sam kao starac od 74 godine obavijao, on se i nadalje od jeseni 1785. svom dušom predao znanstvenom radu. Ali u travnju g. 1786. već je posve iznemogao. Slutio je, da mu se približuje kraj života. U zadnjem pismu u Duorovnik istina veli, da se dobro osjeća osim u glavi, ali ipak poručuje hrvatskim jezikom miloj sestri Anici 28. VIII 1786.: »Moli Boga za me, jer sad imam veću potrebu nego ikada prije od njegove pomoći... Moja se svrha približava; imam 76 godina i ćutim slabost. S Bogom.«³⁸ Pa kako Bog dopušta, da veliki umovi u starosti iskuse slabost ljudske naravi, to se dogodilo i našem velikanu. Pomalo se stao zamračivati njegov um. U svijetlim časovima nalazio je pokoj

³⁴ Novo pismo u Spomenici, str. 158. ³⁵ Rad, 87., str. 87, 89.

³⁶ Ib., str. 70.

³⁷ Spomenica, str. 140—44.

³⁸ Vanino M., u »Obzoru« od 23. IV. 1937.

i utjehu u vjeri. U listopadu desio se u Milanu dubrovački knez Lucijan Pučić, te se nježno brinuo za Rudera; štoviše nastojao je, ne bi li ga prevezao u rodni grad. To mu nije uspjelo, ali je u Dubrovnik ponio sva Ruderova pisma, upravljena republici, što ih je Luigi Tomagnino, tajnik Boškovićev, pomno sačuvao i sa šest pečata zapečatio. Ovu stvar saopćuje tajnik Vijeću pismom od 20. siječnja 1787., a već 17. veljače šalje istome Vijeću tužnu vijest, da je umro njegov najbolji prijatelj; da je domovina izgubila najvećeg muža, domovina, prema kojoj je on uvijek gojio neizrecivu ljubav, jednaku onoj, što ju ona njemu iskazivala; da je u zadnjoj bolesti od njeга uživao dokaze najnježnije ljubavi i vidio njegovu živu vjeru i odanost u volju Božju. »Pokojnik se jednom okrenuo, da mi dade cjelov i baš tada na mojim rukama ispusti svoju čistu dušu jedan sat prije podne. Moja jedina utjeha jest najveća slava, koju je naš velikan stekao u cijelom obrazovanom svijetu svojim herojskim krepostima i talentima i odličnim uslugama prema svojoj domovini.«³⁹

Još podrobnije vijesti o zadnjim časovima velikog pokojnika zabilježio je Karlo Antum Farina, upravitelj župne crkve sv. Marije Podone: »Prečasni Josip Ruder Bošković, svećenik exjezuita rodom iz Dubrovnika, umro je 13. februara ove godine 1787. u 11 sati, t. j. jedan sat prije podne u dobi od 75 godina 9 mjeseci i dva dana, iza kako je primio sakrament sv. Pomasti i pošto su mu više puta pomogli probuditi čin vjere, ufanja, ljubavi i pokajanja. Podijeljeno mu je odrešenje i običajni potpuni oprost na smrtnom času, dok su mu dušu preporučili Gospodinu, od sv. Crkve propisanim molitvama.« Potom spominje svečane zadušnice za ispokoj njegove duše i pokop tijela u crkvi sv. Marije.⁴⁰

Bošković ide po sudu mnogih, i nekatoličkih učenjaka, veličinom svoга uma i plodnošću djelovanja u red najvećih genija 18. stoljeća.

Bio je muž stasit, živih očiju, živahan i razgovoran, ugodan zabavljač, dubok mislilac i jak stvaralac, obdaren plodnom maštom, pjesnik i učenjak u jednoj osobi. Kretao se lako i neprisiljeno u najodličnijem društvu, pri čemu je vazda umio očuvati dostojanstvo staleža, kojemu je pripadao.⁴¹

³⁹ Spomenica, str. 147—48.

⁴⁰ Adamović V., Građa za istoriju dubrovačke pedagogije, str. 108—9.

⁴¹ Vanino M., »Obzor« I. c.

Ovakav muž nije mogao pasti u zaborav ni u tuđem svijetu. Astronomi Boškovićeve milanskog opservatorija postavili su mu u zavodu spomen-ploču g. 1831. No najsvečanije mu se odužio rodni grad Dubrovnik. Odmah g. 1787. odlukom samog Vijeća odslužene su svečane zadušnice (21. V.), dok je znameniti govornik i Ruđerov subrat u redu Brno Zamanja zanosnim govorom proslavio njegove zasluge kao najslavnijeg sina republike Dubrovačke i na zahtjev Vijeća složio klasični natpis, uklesan na mramornoj spomen-ploči u stolnoj crkvi sv. Marije. Ta ploča i danas reši Gospinu crkvu i lapidarnim stilom priča putniku čime se sin toga grada uspeo do onolike slave!

Još nekoliko riječi o narodnosti i vjeri Ruđera Boškovića. Srpski su pisci stali u novije vrijeme tvrditi, da su svi Dubrovčani u prošlosti bili dio njihova plemena. Naročito svojataju oni našeg velikana. Tako je profesor beogradske univerze Branislav Petronijević u predgovoru Boškovićeve djela »Theoria philosophiae naturalis« (tiskano na latinskom jeziku u Mlecima 1763.), što su ga engleski učenjaci ponovno objelodanili 1922. g., smjelo ustvrdio ovo: »S očinske strane porodica je Boškovića čisto srpskog porijetla; njegov djed Boško bio je naime srpski pravoslavni seljak iz Orahova u Hercegovini. Njegov pak otac naselio se u Dubrovnik i prešao na katoličku vjeru.« Ali ne samo, što za to nema nikakva dokaza nego istorijske činjenice, koje bi i on morao poznavati, iz temelja ga pobijaju. Te je dokumente još g. 1930. objelodanio u srpskoj reviji — Godišnjica Nikole Čupića — stručnjak u ovoj stvari dr. Branimir Truhelka, direktor državnog arhiva u Dubrovniku. Iz njih jasno izlazi, da je Ruđerov otac Nikola *katolik*, da je krizman od katoličkog skopskog biskupa, da je polazio katoličku školu, da mu je *djed* bio *katolik* i krizman od istog biskupa i da su svi Boškovići u 17. vijeku bili katolici. Osim toga Orahov Do na Popovu Polju, čini se, rodno mjesto Boškovićeve oca, bio je oduvijek do danas čisto katoličko mjesto.

Što se pak tiče *narodnog pitanja: stanovništvo u dubrovačkom zaleđu* (t. j. stari Zahumljani, Travunjani, Konavljani i Dukljani) *nije bilo srpsko nego hrvatsko*, kako od 12. vijeka svjedoči pop Dukljanin i mletački spisi; a u naše su vrijeme to dokazali sveučilišni profesori Dr. F. Šišić⁴² i Ljudmil

⁴² Šišić, Povijest Hrvata 1925., str. 460, b. 84.

Hauptmann.⁴³ Prije njih su to isto tvrdili engleski učenjak Bury i francuski Rambaud.⁴⁴ Samo se tako razumije, kako je vlada slobodne republike dubrovačke mogla stvoriti zakon, da nijedan pravoslavni Srbin ne smije uživati kakovo građansko pravo ili posjed u Dubrovniku. Sam se Bošković izjednačuje Hrvatima, kad u Beču kliče: »Živjeli naši Hrvati!« i ondje se tako živo za njih zanima. A svome protivniku d'Alembertu, koji ga naziva Talijanom, odgovara, da je on Dalmatinac i Dubrovčanin. »Bio je dakle Hrvat, krvlju i kulturom, stopostotni zapadnjak. Katolički *Zapad* ga je rodio, *Zapad* odnjihao i podigao; *Zapad* ovjenčao vijencem slave, koja uvenuti ne će.«⁴⁵

*Rod hrvatski ponosi se tobom
 Cvjeće sipa nad dragim ti grobom,
 Jer i ti si vjeran njemu osto,
 Kroz sve mijene slavnog žića svoga.*

*Uvijek čeznuć za pokojem tihim
 Na kriocu grada svog rodnoga.
 Slava tebi! Mir pepelu tvome,
 Diko našem rodu hrvatskome!*

(I. H r a n i l o v i ć 1911.)

N. Maslač D. I.

⁴³ Konstantin Porfirogenet o porijeklu stanovništva dubrovačkog zaleđa (Rešetarov Zbornik. Dubrovnik 1931.; str. 17. i d.).

⁴⁴ cfr. Šišić, l. c.

⁴⁵ Vanino, l. c.